מערכה קכו. אכילת קדשי קדשים כנגד פתח ההיכל (נו,א)

בברייתא הדנה בלשכות הבנויות בחול ופתוחות לקודש נאמר: "כהנים נכנסין לשם **ואוכלין שם קדשי קדשים** ואין שוחטין שם קדשים קלים". הגמ' מדייקת מכאן ש"לאכילה לא בעינן כנגד הפתח" (לביאור הדיוק – ראה להלן), ומקשה על כך מברייתא אחרת: "ר' יוסי בר' יהודה אומר: שני פשפשין היו בבית החליפות... כדי להכשיר את העזרה **לאכילת קדשי קדשים** ולשחיטת קדשים קלים", הרי שאף האכילה טעונה "כנגד הפתח", ולא היתה כשרה בכל העזרה אלמלא הפשפשין! על כך משיב רבינא: "סמי מכאן אכילה", כלומר, יש להשמיט את עניין האכילה מן הברייתא השניה. בחסדי דוד (זבחים ז,א, שם מופיעה הברייתא השניה) מציע, שאין כוונת רבינא להגיה את הברייתא, אלא לפרשה: כדי להכשיר את העזרה כך שכשם שהיא כשרה לאכילת קדשי קדשים כן תתכשר לשחיטה.

ההלכה בימי המילואים

הגמ' מקשה על דין זה מן הכתוב בימי המילואים: "בשלו את הבשר **פתח אהל מועד ושם תאכלו** אותו" (ויקרא ח,לא), הרי שגם באכילה נדרש "פתח אהל מועד" ואכילה כנגד הפתח! ומשיבה הגמ': "קדשי שעה שאני". רש"י מסביר: "אבל קדשי דורות איתרבו כדאמר התורה ריבתה חצרות הרבה". פירוש: בדרך כלל אנו לומדים גם הלכות לדורות מקדשי שעה, שהרי מקום אכילת קדשים קלים בכל העיר נלמד (בגמ' לעיל נה,א) מפסוקים בפרשת המילואים, אלא שכאן קיים ריבוי מיוחד לדורות לרבות חצרות הרבה, ואף שלא כנגד הפתח. יש שתמהו על כך, מה עניין ריבוי החצרות לכאן? הרי ריבוי החצרות הוזכר לעניין הלשכות שפתוחות לקודש, ועדיין יתכן להצריך אכילה כנגד הפתח, שיאכלו בלשכות מול פתחיהן! על כך עונה בעל שפת אמת, שמסברה יש קשר בין הדברים, שאם לא הקפידה התורה על קדושת המקום – ודאי לא הקפידה על אכילה כנגד הפתח דווקא.

התוס' (ד"ה קדשי) כותבים ראיה אחרת לחילוק בין קדשי שעה לקדשי דורות, שבמילואים מצינו עניין מיוחד בשהייה "פתח אהל מועד", וממילא מסתבר שגם האכילה תהיה שם, מה שאין כן בקדשי דורות. בשטמ"ק (אות טז) מבואר הצורך של תוס' בראיה זו, שבעלמא מצינו חילוקים בין קדשי שעה לקדשי דורות לקולא בקדשי שעה (כגון לעניין היתר אכילה באנינות, להלן קא,א), וכאן אומרת הגמ' שזוהי חומרא מיוחדת בקדשי שעה, ולפיכך עלינו לומר שחומרא זו קשורה לדין אחר הקיים במילואים[1].

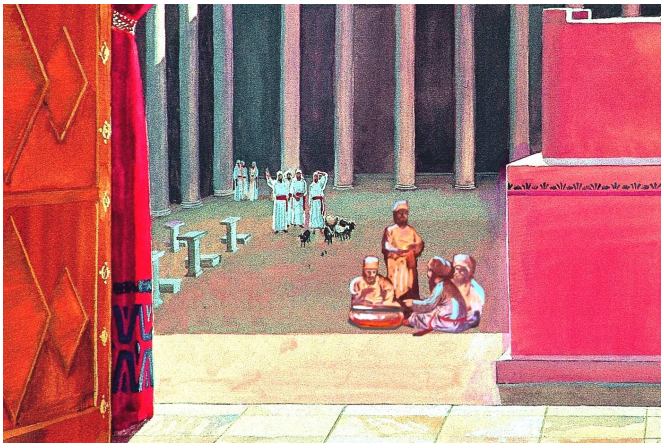

אכילה כנגד פתח ההיכל. לשיטת התוספות בשבועות אכילת קדשי קדשים צריכה להיות כנגד ההיכל הפתוח, ומן הסוגיה כאן לא משמע כן.

תוספות בשבועות: האכילה צריכה להיות כנגד הפתח

בתוס' בשבועות (יז,ב ד"ה ואין אוכלין) כתב לעניין הדין שאין אוכלים קדשי קדשים בגגות העזרה: "אפילו יש נקב לראות שם דרך פתח עזרה, **דבעינן שיראה פתח עזרה בשעת אכילה** כדאמר בפרק איזהו מקומן". נראה שלשונם "פתח עזרה" אינה מדוקדקת, וכוונתם לפתח ההיכל (וברש"ש בשבועות ובהר המוריה הל' מעשה הקרבנות י,ג הגיהו בתוס': "פתח היכל"). מכל מקום הדברים תמוהים, שכן הגמ' כאן אמנם העלתה אפשרות ללמוד מהכתוב ומהברייתא שיש לראות את פתח ההיכל בשעת האכילה, אבל מסקנתה אינה כן! כך הקשו רבים מהאחרונים (ר' עקיבא איגר בשבועות שם; קרן אורה ושפת אמת כאן, ועוד), ויש שאמרו שנפלה 'טעות סופר' בדברי התוס', ודבריהם מוסבים על שחיטת קדשים קלים ולא על אכילת קדשי קדשים[2].

כמה אחרונים ביארו את שיטת תוס' כך: שאלת הגמ' "ולאכילה לא בעינן כנגד הפתח?" אינה ברורה, מניין הסיקה מן הברייתא שלא בעינן? אדרבה, הרי העמדנו את הדין "אין שוחטין" בכנגד הפתח, שדווקא במקרה זה יש צורך לחדש שאין שוחטין מחמת העדר הקדושה, ואם כן יש לומר שגם "אוכלין שם קדשי קדשים" הוא כנגד הפתח דווקא![3] לפיכך יש לומר, ששאלת הגמ' היא על המקשה:

1. בספרא (שמיני פרק א,ו) נאמר שביום השמיני למילואים הותר לאכול מן המנחה בלשכות הבנויות בחול ופתוחות לקודש, ולדברי רש"י יוצא שאז גם הותר לאכול שלא כנגד הפתח. במצפה איתן מבאר זאת על פי דרכם של תוס', מפני שרק בשבעת ימי המילואים נצטוו להיות בפתח אהל מועד ולא בשמיני.

2. מראה כהן (הקדום, לר' יהודה הכהן מליסא) כאן; רש"ש בשבועות ומראה כהן שם (לר' בצלאל הכהן מוילנא, ובהרחבה בספרו שו"ת ראשית ביכורים עמ' קב בהגהה).

3. יש שתירצו, שתשובת הגמ' "אף על גב דקא שחיט כנגד הפתח" אין פירושה שאנו מעמידים את הברייתא באופן זה דווקא, אלא מסתימתה מוכח שהיא עוסקת בכל חלקי הלשכות הללו, אלא שהחידוש הוא במקרה זה של שחיטה כנגד הפתח. ממילא יש להניח שהיא עוסקת גם במקרה הרגיל יותר של שחיטה ואכילה שלא כנגד הפתח, והדין שאוכלים שם קדשי קדשים נאמר בכל חלקי הלשכה (צאן קדשים).

"בשלמא אין שוחטין בעינא כנגד הפתח וליכא", שהעמיד את הברייתא בשלא כנגד הפתח ובכל זאת "אוכלין שם קדשי קדשים", אם כן לדעתו באכילה לא בעינן כנגד הפתח. אבל למסקנת הגמ', ש"אין שוחטין" אף כנגד הפתח, אין ראיה להתיר אכילה שלא כנגד הפתח ואין צורך בתירוץ "סמי מכאן אכילה" ו"קדשי שעה שאני" (חק נתן; מנחת יהודה; סדרי טהרות כלים סו,ב).

מרש"י נראה שסובר שמסקנת הגמ' שאין צורך באכילה כנגד הפתח, שהרי כתב (נה,ב ד"ה לאכילת קדשי קדשים): "**קא סלקא דעתך** השתא דלאכילה נמי בעיא (פנים) [לפני. שטמ"ק], ולקמן אמרינן סמי מכאן אכילה". גם הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות י,ג, ועוד) כתב באופן סתמי שקדשי קדשים נאכלים בעזרה ללא הגבלה (ולדעתו כך הדין אפילו בשחיטה, כפי שהתבאר במערכה הקודמת), והעיר על כך במשנה למלך שם.

ראיה לשיטה זו מכך שדלתות ההיכל ננעלות בלילה (כמבואר בירושלמי בברכות פ"ד ה"א ועוד, שזמן תפילת נעילה נקבע על פי זמן נעילת שערי ההיכל), והרי קדשי קדשים נאכלים ליום ולילה, ומכאן שאכילתם אינה טעונה היכל פתוח (אמבוהא דספרי לספרי זוטא נשא, עמ' 166).

ראיה נוספת מהמימרא לעיל נה,ב: "שלמים ששחטן... לאחר שיפרקו לויים את המשכן – פסולים", כלומר, שבזמן פירוקו של המשכן אין כאן "פתח אהל מועד" הנדרש לשחיטה. והרי בגמ' להלן סא,ב מבואר שלעניין אכילת הקדשים "אף על פי שנסע – אהל מועד הוא", וקדשי הקדשים לא נפסלו ביוצא בפירוקו של המשכן, ואף מותר לאוכלם במסעות! נראה, אפוא, שבזמן המסע קיימת קדושת אהל מועד אבל אינו נחשב כאילו הוא קיים ופתוח, ובכל זאת מותר לאכול, ולא בעינן "כנגד הפתח"![4]

סיכום

ההבנה המקובלת בסוגיה, שאכילת קדשי קדשים כשרה בכל העזרה, גם שלא כנגד פתח ההיכל, ורק בימי המילואים נהגה הלכה אחרת שיש לאכול כנגד הפתח. כך שיטת רש"י והרמב"ם, אולם תוס' בשבועות כותבים שיש לאכול כנגד הפתח דווקא. יש שהגיהו בדבריהם, ויש שיישבו את מהלך הסוגיה כאן בהתאם לשיטתם.

מערכה קכז. לשכות הבנויות בחול ופתוחות לקודש (נו,א)

בדרך כלל, קידוש שטח והוספתו לעזרה נזקקים לתהליך מסוים: הסכמת מלך ונביא ואורים ותומים וסנהדרין, ותהלוכה עם שיירי מנחה בגבולות השטח המקודש (שבועות יד,א-טו,א). הסוגיה כאן עוסקת בלשכות שנבנו בשטח החול הסמוך לעזרה ושטחן לא נתקדש באופן האמור, אלא שפתח הלשכה פתוח לכיוון העזרה, ונמצא שהיא משמשת לצורכי העזרה. במשנה במעשר שני (פ"ג מ"ח) נאמר: "הלשכות בנויות בקודש ופתוחות לחול – תוכן חול וגגותיהן קודש. **בנויות בחול ופתוחות לקודש – תוכן קודש** וגגותיהן חול". הגמרא כאן דנה בשאלה לאיזה עניין "תוכן קודש": האם הלשכה נחשבת ממש כחלק מהעזרה לכל דבר ועניין, או שמא נתקדשה רק לעניינים מיוחדים?

סוגיית הגמרא: "תוכן קודש" – לאכילת קדשים

הגמ' כאן מביאה את דברי שמואל, וכן רב נחמן בשם אביו[1], שמציינים שתחום העזרה המקודש לגמרי, אף לעניין חיוב כרת למי שנכנס לשם בטומאה, מוגבל לרוחב קפ"ז אמה על קל"ה אמה בלבד. אלו הן מידותיה של העזרה האמורות במשנה (מידות פ"ה מ"א), והגמ' מבררת מה באו חכמים אלה לחדש ואת מה הוציאו מכלל זה: אם באו להוציא מכלל זה את עובי החומה (שלא נכלל בקפ"ז על קל"ה, עיין במידות שם) – הרי הדבר נסתר מן המשנה בפסחים (פה,ב): "החלונות ועובי החומה – כלפנים"![2] לפיכך מפרשת הגמ', שכוונתם להוציא מכלל זה את הלשכות הבנויות בחול ופתוחות לקודש. הגמ' מקשה על כך מהמשנה במעשר שני הנ"ל, האומרת ש"תוכן קודש", ומיישבת שקדושה זו היא מדרבנן. ממילא, לקדושה זו יש השלכה לחומרא בלבד, שלא יכנסו להן בטומאה[3].

הגמ' מוסיפה להקשות מברייתא הלומדת על קדושתן של לשכות אלו מפסוק בתורה: "לשכות בנויות בחול

4. כן הקשה הרב אברהם שטרנבוך (קובץ 'קול התורה' מט עמ' ריב) על תוס' בשבועות. בהמשך (עמ' ריז) תירץ שהסוגיה בסא,א סוברת ש"אע"פ שנסע אהל מועד הוא" לגמרי, אפילו לעניין שיחשב כקיים ופתוח, והיא חלוקה על הסוגיה על שלמים ששחטן, ראה דבריו שם.

1. לשון הגמ': "הכי אמר לי אבא", וכוונתו לאביו רב יעקב. לעיתים המילה "אבא" משמשת ככינוי לרב (שבת נג,א, בבא בתרא נב,א וחולין קלז,ב), אבל רק בפי חכמים בני דורו. גם "אמר לי" אינו מתאים לרב נחמן, שלא למד בפני רב (עיין 'תולדות תנאים ואמוראים' בערכו, עמ' 930); אלא שבשטמ"ק מחק תיבת "לי".

2. משנה זו נאמרה על חומות ירושלים, לעניין אכילת קרבן פסח, והגמ' מסיקה מכך גם על חומות העזרה. מקושיית הגמ' משתמע שכך הדין בכל החלונות ועובי החומה, ולא דווקא באלו השווין לגובה קרקע העזרה כפי שמעמידה הגמ' בפסחים פו,א, ומכאן הביא הרדב"ז (הל' בית הבחירה ו,ח) מקור לדעת הרמב"ם שלא חילק בזה.

3. רש"י. מסתבר שלשכות אלה, גם אם דינן כ'חול', הרי הן בחיל המקיף את העזרה, וממילא טמא מת אסור להיכנס בהן. מדובר, אם כן, בטמאים המותרים להיכנס לחיל: טבול יום ומחוסר כיפורים ואף טמא שרץ (עיין תוס' לעיל לא,ב ד"ה ובטמאים וחולין ב,ב ד"ה שמא ורשב"א שם, וכן דייק במקדש דוד סי' לח,ג בדעת הרמב"ם הל' בית הבחירה ז,טז. בשטמ"ק לעיל לא,ב אות כח הגיה בתוס', ובמקדש דוד שם דייק מדבריו שאוסר טמא שרץ בחיל, ואינו מוכרח), ובהם התחדש שאסורים מדרבנן להיכנס ללשכות הללו. עוד יש להעיר, שמכיוון שהלשכה פתוחה לקודש, ואין לה פתח לחול (שאם כן היה דינה שונה, עיין במשנה במעשר שני שם), בלאו הכי אין הטמאים יכולים להיכנס אליה דרך העזרה. ושמא החידוש שאין להיכנס לה אפילו דרך חלונות, או שאם נכנסו בטומאה מצוה עליהם שלא לשהות בה.